

Laatdienst 4 januari 2026

Vromen van vroeger en nu: heiligen of herrieschoppers?

Anne Mankes-Zernike (1887-1972) - Eerste vrouwelijke predikant in Nederland

Inleiding

Mooi gezicht van hieruit, al die namen die ineens zo zichtbaar zijn! Niemand zonder naam! Er is alleen één die nog geen naambordje heeft en dat is Anne Mankes-Zernike. Daarom wil ik kort iets over haar leven vertellen. Later in de viering zal ik meer ingaan op haar gelovige gedachten. Voor zover die naam jullie iets zegt zal het dan wel zijn dat zij de eerste vrouwelijke protestantse predikant in Nederland was en misschien ook dat zij de vrouw was van de bekende Nederlandse schilder Jan Mankes.

Op haar 15e jaar zei Anne tegen haar ouders dat ze dominee wilde worden. Ze had dominees meegemaakt, niet in een kerk, want haar ouders waren lid van de Amsterdamse Vrije Gemeente die een zg. Verenigingsgebouw had gebouwd. Het is nu beter bekend als Paradiso. In die Vrije Gemeente vroeg men niet of je in God geloofde of Jezus als heiland beleed of hemel of hel verwachtte, maar daar stond vooral het streven naar een godsdienstig zedelijk leven centraal. Het ging niet alleen over Jezus, Luther Augustinus of Mozes, maar ook over Boedha, Sokrates het Nirwana, Erasmus en Tolstoi. Beeldende kunst en muziek stonden ook centraal, we spreken begin 20e eeuw.

Konden vrouwen toen dominee worden? Nee. Maar het was wel een kwestie die speelde want het was de tijd van vrouwenemancipatie en er al waren meisjes die theologie studeerden. Alleen de Doopsgezinden hadden het ambt voor dominee opengesteld 1904. Maar de grote protestantse kerken helemaal niet, laat staan hoe het in de RKkerk vaststond: allemaal mannen. Waarom geen vrouw? In tijdschriften en kranten gingen discussies.

Enkele in discussies genoemde bezwaren: de vrouw denkt te intuïtief, is te fel, heeft geen evenwichtig karakter, is vaak onverstaanbaar in een grote kerk ruimte, worden het geen verwarde oppervlakkige praatjes, kan problemen bij mensen minder goed objectief bekijken gaat daar snel te diep in vereenzelvigen, dreigt haar gezin te verwaarlozen en kan een vrouw er wel tegen als kerkmensen kritiek hebben? Een hoogleraar die wel voor de vrouw in het ambt was zei er eerlijk bij: 'ik zou zelf nooit stichting zoeken bij een vrouw'.

Anne heeft zich daar allemaal niks van aangetrokken en studeerde af, deed zelfs (als een van de weinige theologiestudenten) doctoraal examen. Haar geloof was sterk doortrokken de geest van de Vrije Gemeente: bijbelverhalen zijn mythen en legenden, het gaat om hoe je in het leven staat, niet om wat je gelooft. Anne was er klaar voor. Ze zei, als vrouwelijke predikanten alleen bij de Doopsgezinden mogen, dan word ik doopsgezind. Het is 1910. Anne gaat her en der preekbeurten vervullen. Dat trekt enorme belangstelling. Overal loopt een menigte uit om met eigen ogen te zien dat en hoe een vrouw op de preekstoel staat! Zij in een lange zwarte japon. En dat terwijl ze al had gezegd 'Een vrouw zou de preekstoel nooit uitvinden. Te hoog en te ver van de mensen'. Ze wordt dominee in het Friese Boven Knijpe vlakbij Heerenveen. Ze is 24 jaar oud. Totaal anders dan de Friese boeren die ze slecht begreep, en zij haar ook niet helemaal, maar één wel: ze heeft er haar toekomstige man ontmoet, de twee jaar jongere Jan Mankes, onregelmatige kerkganger, principiële pacifist, vegetariër, beginnend kunstschilder.

Dik 5 jaar later (ik sla een heleboel over) treffen we haar samen met haar zoontje in het kort daarvoor door Berlage ontworpen tuindorp Vreewijk in Rotterdam Zuid. Jan is helaas na een slopend ziekbed aan tuberculose jong overleden en Anne richt zich op, gaat energiek leiding geven aan een soort vrije gemeente in die arbeiderswijk. Ze noemt het 'Het Nieuw Verbond' en ze komen samen in een verenigingsgebouw. (noem het geen kerk!)

Daar is ze een groot deel van haar leven gebleven, ze was voorganger van deze religieuze gemeenschap, maatschappelijk werker, cursusleider, bemoediger in de oorlogstijd na het bombardement, ze schreef boeken over godsdienst en maatschappij, was met allerlei hoogleraren in zware discussies gewikkeld tot zij op hoge leeftijd is overleden.

Zo dat was haar naam Anne Mankes Zernike.

Er is nog een persoon die nog geen naam heeft gekregen vandaag. Een kind, baby. Hij krijgt de naam *Jezus*, zoals de engel had gezegd. Want een naam komt niet uit de lucht vallen. Of wel? Om deze Jezus gaat het vandaag ook, Hij die het licht der wereld is. Laten we ons bereid maken hem biddend binnen te laten komen.

We zingen zuivere vlam...

Interactieve meditatie:

Jullie namen zijn uniek, alleen van onszelf. Wie er naast je zit heeft ook een naam. Neem de tijd om naar elkaars naam te vragen, de achtergrond waarom juist die naam, of je vernoemd bent of je blij bent met je naam of juist niet, of je er trots op bent. Bevraag elkaar. Benoem elkaar

Meditatie

Het is de zondag van de besnijdenis en de naamgeving. Met de besnijdenis word je als jongetje in je familie, in je volk ingelijfd. En in het Lukasverhaal wordt de naam van het kind benoemd: Jezus, in Hebreeuws Jesjoea, wat betekent: de Heer redt.

Jezus is geen witte Europeaan, zeker geen protestantse blanke Amerikaan, maar een arm joods jongetje. En we hebben gelezen wat veertig dagen later gebeurt in Jeruzalem als de baby zoals elke eerstgeboren zoon wordt opgedragen in de tempel. Daar wordt dan om een zegen gebeden. En je moet ook wat geven. Jozef en Maria geven het goedkoopste offertje. Zij zijn arm.

Daar is dan onverwacht Simeon die in Gods geest een zegen uitspreekt en daar is Anna, die profetes wordt genoemd. Simeon heb ik voor vandaag nu overgeslagen om het licht op Anna te vestigen. Als Simeon zijn zegenwoorden bij het echtpaar en de baby uitspreekt dan komt Anna (Hanna) daar bijstaan.

Wie is zij? zij is hooggejaard 84 jaar en weduwe omdat haar man al na de eerste zeven huwelijksjaren is gestorven. Weduwe en kinderloos dus. Bekend in de stad als een vrouw met levens- en geloofservaring, waard om naar haar te luisteren, een profetes. Ze was voor veel mensen een voorbeeld in vasten en vasthouden aan het gebed, niet ermee ophouden. Dag en nacht, in het grieks staat er nacht en dag, dat is nog sterker! (zuster van de eeuwigdurende aanbidding?) Deze bejaarde vrouw voelt aan: dit is redding! Dit kind! Dan prijst ze de Eeuwige daarom. Dan iets heel bijzonders: Anna is de eerste in de hele geboortegeschiedenis van Jezus die het verder gaat vertellen. De herders vertellen alleen in de stal, de wijzen loven god en gaan naar hun land terug, Maria's bewaart de woorden in haar hart. Simeon spreekt alleen tegen de ouders.

En Anna, die gaat vanuit haar wijsheid en geloof over het kind vertellen aan iedereen die leefde onder het juk van de Romeinen dat er nieuwe hoop is op verlossing en die hoopten op verandering. Tot zover Anna de profetes, de eerste die de naam Jezus verspreidt!

Ik kom nog even aan bij die andere Anne, Anne Mankes, Zij vond vele evangelieverhalen gewoon mythes, daar las ze doorheen. En Jezus? Ze vond wel dat Jezus iets met God te maken had en sprak dan over Christusmythe. Maar verhalen over hem had ze ook bij de Egyptenaren gehoord, een godenzoon die dood en levend wordt, oerverhalen en nog veel meer parallellen tussen oosterse verhalen en de bijbel, Jezus, meende zij, of hij nu bestaan had of niet was meer een eerbiedwaardig goddelijk voorbeeld van ethische integriteit net als enkele unieke anderen. Tot haar dood is zij dat blijven schrijven en uiten.

Tenslotte: het kind heeft een naam gekregen. Jezus, De Eeuwige redt. Welke naam geef jij hem. Brood en wijn delen we straks in zijn naam. Jouw eigen naam die zodadelijk door Louwra wordt uitgebeeld is hopelijk ergens verbonden met die naam van dat kind dat later Christus wordt genoemd. Voel je verbinding tussen jouw naam en christus? Wil je christen zijn op jouw manier? Kijk naar hoe onze naam wordt uitgebeeld en weet: Hij gaat ons straks aan tafel nodigen. Moge het zo zijn.

Ferdinand van Melle